

UOT 327: 314.153

FARS KÖRFƏZİNDƏ İNGİLTƏRƏNİN GEOSİYASİ STRATEGİYASI

Rəşad ƏYYUBZADƏ*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 13 may 2019; çapa qəbul edilmişdir: 27 iyun 2019;
online-da çap edilmişdir: 25 sentyabr 2019

Received: 13 May 2019; accepted: 27 June 2019; published online: 25 September

Açar sözlər: Fars körfəzi, Böyük Britaniya, xarici siyasət, strategiya, maraqlar, Yaxın Şərq

Giriş

Böyük Britaniyanın Fars körfəzi regionu ilə bağlı olan geosiyasi və geoiqtisadi maraqları ümumilikdə, onun Yaxın Şərqlə bağlı maraqlarının mühüm hissəsini təşkil edir. Hər şeydən öncə, nəzərə almaq lazımdır ki, region ölkələrinin əksəriyyəti vaxtilə Britaniya imperiyasının istilasında olmuşdur. XX əsrin ikinci yarısında Britaniya özünün nəzarət imkanları itirdikdən sonra o, bütövlükdə region ölkələri ilə geosiyasi qarşılıqlı münasibətlərinə yenidən baxmalı oldu. Böyük Britaniyanın regionla bağlı maraqlarına diqqət yetirsək, görürük ki, o, Fars körfəzini ayrıca deyil, Yaxın Şərq regionu strateji bir hissəsi kimi nəzərdən keçirir və müvafiq olaraq bütün region üçün vahid geosiyasi strategiya tətbiq etməyə çalışır.

Fars körfəzində Böyük Britaniya və ABŞ maraqlarının uzlaşdırılması

Artıq qeyd edildiyi kimi, Fars körfəzi bir qayda olaraq Yaxın Şərqin coğrafi sərhədləri çərçivəsində nəzərdən keçirilir. Bunun əsasında klassik ingilis geosiyasi fikirləri dayanır. Məsələn, məşhur ingilis geosiyasi nəzəriyyəçisi H.Makkinder Avrasiya regionunun (Hardlend) dünya hökmranlığını müəyyənləşdirdiyini əsaslandırmışdır. Avrasiyaya qarşı dura bilmək üçün regionun “daxili yarımaya” daxil olan dövlət üzərində nəzarəti ələ almaq lazımdır. Makkinderə görə, Fars körfəzi də daxil olmaqla, Yaxın Şərq Avrasiyanın kənar regionunu təşkil edir. Məhz bu ərazilər dəniz dövlətləri üçün əlçatandır. Yəni Makkinder bununla demək istəyirdi ki, Böyük Britaniyanın bu regionu nəzarətə götürmək imkanları kifayət qədər böyükdür [2, s. 163]. Bundan başqa, Makkinder bununla regionun olduqca böyük strateji əhəmiyyətini əsaslandırmış olur və dəniz dövlətləri tərəfindən bu regionun nəzarət altında saxlanılmasının vacibliyini nəzərə çatdırmışdır.

Burada dəniz dövlətləri kimi ABŞ və Böyük Britaniya nəzərdə tutulur. Makkinderdən başlayaraq Böyük Britaniyanın xarici siyasət nəzəriyyələrində həm ayrıca Fars körfəzinin, həm də ümumilikdə Yaxın Şərqin geosiyasi əhəmiyyəti ciddi şəkildə əsaslandırılmışdır və Böyük Britaniyanın bu regionla bağlı xüsusi strategiyasının hazırlanmasının vacibliyi qeyd edilmişdir. Məlumdur ki, bütün Soyuq Müharibə dövründə region ABŞ və SSRİ arasındakı qarşıdurmanın mərkəzində dayanmışdır. SSRİ-nin süqutu və bipolyar

* doktorant, AMEA Fəlsəfə İnstitutu
e-mail: rashad.ayyubzada@gmail.com

dünya sisteminin çökməsindən sonra bütövlükdə Yaxın Şərq regionunda siyasi vəziyyət əhəmiyyətli dərəcədə gərginləşmişdir. ABŞ və Böyük Britaniya regionunda SSRİ-nin itir-miş olduğu mövqeləri ələ keçirmək üçün fəallıq nümayiş etdirirdilər.

Xüsusilə Fars körfəzi dövlətlərində sürətlə ABŞ və Böyük Britaniyanın mövqeləri güclənməyə başlamışdır. Regionda əsasən ABŞ koordinasiya olunmuş fəaliyyət göstərsə də Böyük Britaniya öz milli maraqları çərçivəsində xüsusi fəaliyyət göstərməyə çalışırdı. Bununla Böyük Britaniya dünya siyasətində özünün çəkisini müəyyənləşdirməyə can atırdı. Soyuq müharibədən sonra Rusiya ətrafında dairə əhəmiyyətli dərəcədə daralmışdır. SSRİ-nin keçmiş müttəfiqləri Atlantik Siyasi Doktrinasını qəbul etmişlər. Fars körfəzi dövlətləri də Qərblə daha yaxından əməkdaşlıq etməyə meylliliklərini büruzə verirdilər. Təbii ki, burada əsasən ərəb dövlətləri nəzərdə tutulur. Hesab edilir ki, Fars körfəzi re-gionu bütövlükdə Yaxın Şərq regionunda mövqelərin möhkəmləndirilməsi üçün unikal imkanlar verir. Yaxın Şərq regionu üzərində nəzarətin təmin olunması isə postsovet ölkələrinə real çıxış imkanları verirdi.

Bu baxımdan Böyük Britaniya və ABŞ Fars körfəzi regionunda bütün təsir vasitə-lərini ələ keçirmək üçün ardıcıl geosiyasi strategiya həyata keçirməyə başlamışlar. Bu strategiyanın əsas hədəflərindən biri isə bütövlükdə Avrasiya regionunda NATO-nun mövqelərinin gücləndirilməsindən ibarətdir. Deməli, yenə də Böyük Britaniyanın və ABŞ-ın mövqelərinin güclənməsi təmin olunmalıdır. Təbii ki, regionda cərəyan edən pro-seslərə təsir istiqamətində hazırkı mərhələdə də ABŞ, Rusiya və Avropanın fəallığı da-vamlı olaraq müşahidə olunmaqdadır. Avropanı isə, əsasən, Böyük Britaniya təmsil edir. Böyük Britaniyanın Fars körfəzindəki fəallığında onun ABŞ-la müttəfiq münasibətləri həlledici rol oynayır. ABŞ tərəfi Böyük Britaniya ilə xüsusi münasibətlərin inkişaf etdi-rilməsində olduqca maraqlıdır. Belə ki, ABŞ özünün strategiyasının həyata keçirilməsin-də Böyük Britaniyanın real dəstəyini hiss edir. Məsələn, ABŞ-ın sabiq prezidenti B. Oba-ma ilə D. Kameron Yaxın Şərqdə onların maraqlarına cavab verməyən rejimlərə qarşı birgə güc yolu ilə mübarizə aparmaq haqqında razılaşma əldə etmişlər [7]. Bir qrup ana-litiklər hesab edirlər ki, ABŞ və Böyük Britaniya hazırkı mərhələdə yeni müstəmləkəçilik siyasətini həyata keçirməkdədirlər. Bu da onu qeyd etməyə əsas verir ki, Böyük Britani-yanın ABŞ yanında daha ciddi mövqelərə malik olmaq imkanları vardır. Atlantik siyasəti Böyük Britaniyaya Böyük Yaxın Şərqin yenidən qurulmasında həlledici rola malik olma-sını təmin edir. Təsadüfi deyildir ki, Fars körfəzi dövlətləri ilə ən yaxın əməkdaşlıq mü-nasibətlərinə malik olan Avropa dövləti məhz Böyük Britaniyadır. Böyük Britaniya regi-onda öz fəallığını ABŞ tərəfindən dəstəklənən çoxsaylı beynəlxalq alətlər və institutlar vasitəsilə təmin edir. Etiraf etmək lazımdır ki, 2001-ci ildə ABŞ-da törədilmiş terror akt-lar Böyük Britaniyanın xarici siyasi kursunda ciddi dəyişiklikləri şərtləndirmişdir.

Terrorizmə qarşı mübarizə Böyük Britaniya xarici siyasətinin əsas trendi kimi mü-əyyənləşdirilmişdir. 2001-ci ilin ortalarında Böyük Britaniyanın baş naziri Toni Bler bu-nu rəsmi olaraq elan etmişdir. Beləliklə, bütövlükdə Yaxın Şərqlə bağlı Böyük Britaniya-nın xarici siyasətinin əsas şüarı terrorizmə qarşı mübarizə kimi qətiləşmişdir. Təbii ki, bu, terrorizmə qarşı mübarizədən daha çox regionda strateji maraqların həyata keçirilməsi strategiyası kimi qiymətləndirilməlidir. Xüsusilə, Fars körfəzi regionunda, həm də bütöv-lükdə Yaxın Şərqdə ABŞ-ın geosiyasi və geoiqtisadi strategiyasının reallaşdırılması qar-sısında maneələrin aradan qaldırılması başlıca məqsəd kimi müəyyənləşdirilmişdir. Bu

mənada İranın zərərsizləşdirilməsi vacib geosiyasi vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdur. Bu nu ABŞ-ın və Böyük Britaniyanın İrana münasibətdə sərgilədikləri mövqe də aydın göstərirdi [8].

Ümumilikdə, Yaxın Şərq regionunda Böyük Britaniyanın və ABŞ-ın hərbi-siyasi fəallıqlarının əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirmək elə də çətin deyildir. Bu, o istiqamətlər idi ki, NATO liderləri onda özlərinin sərbəst fəaliyyətləri üçün maneə görürdülər. Məsələn, ABŞ lap əvvəldən İraqda Səddam Hüseyn rejiminin devrilməsi vacib prioritetlərdən biri kimi nəzərdən keçirirdi. Böyük Britaniya ABŞ-ın mövqeyini dəstəkləsə də nisbətən fərqli mövqedən çıxış edirdi. Belə ki, britaniyalı tədqiqatçı K.Blat hesab edirdi ki, 2001-ci ilin 11 sentyabr hadisələrindən sonra S.Hüseyn rejimindən gələn təhlükələr getdikcə daha real məzmun kəsb etməyə və üç əsas istiqamətdə nəzərdən keçirilməyə başlanmışdır [4, s. 882]:

- aqressiyaya meyillilik;
- kütləvi qırğın silahlarının əldə olunması, onların inkişaf etdirilməsi proqramına malik olmaq;
- terrorizm təhlükəsi.

Digər tədqiqatçı S.Dayson hesab edirdi ki, Bler ABŞ-ın beynəlxalq normalara zidd olan birtərəfli siyasi addımlar ata bilməsi ehtimallarından narahat idi. Həqiqətən ABŞ-ın fəaliyyətində beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizə aparmaqdan daha çox dünyanın strateji regionu olan Yaxın Şərqdə nəzarət elementləri üstünlük təşkil edirdi [5, s. 93].

Digər ingilis tədqiqatçıları da hesab edirdilər ki, ABŞ-ın beynəlxalq razılaşmalar çərçivəsində davranması daha məqsəduyğundur. Böyük Britaniyanın da ABŞ-dan gözləntilərini əsasən bu təşkil edirdi. Böyük Britaniyanın konkret olaraq Fars körfəzi ilə bağlı geosiyasi prioritetlərini nəzərdən keçirsək, onda İraq probleminin prioritet təşkil etdiyini müəyyənləşdirmək mümkündür. Bununla yanaşı, regionda Böyük Britaniyanın digər vacib geosiyasi istəkləri də var idi.

Bütövlükdə isə Böyük Britaniya regionla bağlı strategiyasını ABŞ-a baxaraq müəyyənləşdirirdi. Bu baxımdan, nəhayətdə Böyük Britaniya ABŞ-la birgə İraqa hücum etmək qərarını qəbul etmişdir. Böyük Britaniya analitikləri Toni Blerin belə qərar qəbul etməsinin səbəblərini izah etməyə çalışmışlar. Belə ki, əsaslandırılırdı ki, T.Bler artıq uzun illərdən bəri İraqa münasibətdə strategiyasının müəyyənləşdirilməsindən əmin idi. Bu baxımdan, o, İraqa hücumda iştirak etməyə razılıq vermişdir [3, s. 138]. Belə ki, T.Bler də hesab edirdi ki, S.Hüseyn rejimi ciddi təhdid yaradır və ona qarşı səyləri birləşdirmək lazımdır [9, s. 168]. Əslində, S.Hüseyn rejimi təqdim olunan qədər də təhlükəli deyildi.

Çünki, beynəlxalq ictimai şüurda möhkəmlənmiş mövqe ondan ibarət idi ki, İraqla bağlı həyata keçirilən strategiya ümumilikdə ABŞ-ın milli maraqlarının diqtəsi altında formalaşmışdır. Bu cəhətdən təsadüfi deyildir ki, Böyük Britaniyanın İraqa qarşı hərbi kampaniyada iştirakı onun imicinə mənfi təsir göstərmişdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu kampaniya təkcə Yaxın Şərqdə deyil, bütövlükdə dünya səviyyəsində neqativ qarşılandı. Böyük Britaniya bu hərbi kampaniya zamanı ABŞ əsas müttəfiqi rolunda İraqa 46 000 hərbcı göndərmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Böyük Britaniya həm İraqda, həm də Əfqanıstanda ABŞ-dan sonra sayına görə ikinci hərbi kontingentə malik idi. Göründüyü kimi, bu bir daha

sübut edir ki, Böyük Britaniya ilə ABŞ xarici siyasəti müəyyən mənada biri-birilərini tamamlayır. Yəni Böyük Britaniya özünün xarici siyasət strategiyasını ABŞ-a baxaraq müəyyənləşdirir. Bu baxımdan, İraqa qarşı həyata keçirilən hərbi kampaniya ABŞ-ın maraqları çərçivəsində reallaşdırılırdı. Böyük Britaniyanın regionla bağlı ayrıca maraqları olsa da, daha çox ABŞ strategiyasının dəstəkləyicisi rolunda çıxış edirdi.

Fars körfəzi ilə bağlı Böyük Britaniyanın xarici siyasətinin cizgilərini nəzərdən keçirən zaman ayrıca olaraq İran istiqamətini nəzərdən keçirilməsi vacibdir. Məlumdur ki, İranın nüvə proqramı onunla Qərbdə arasında münasibətləri gərginləşdirən ən başlıca amil rolunda çıxış edir. Əslində, İrana qarşı kampaniyanın əsas hədəfi başqa idi. Bu mənada yenə H.Makkinderə müraciət yerinə düşərdi. Belə ki, o, hesab edirdi ki, Rusiyanın Fars körfəzinə yaxın düşməsinə yol vermək olmaz.

Bu baxımdan Fars körfəzində status-kvo vəziyyətinin saxlanılması Böyük Britaniyanın əsas qayğılarından biri olmalıdır [6, s. 331]. Bu mənada İranla bağlı xüsusi strategiyanın işlənilməsi və həyata keçirilməsi olduqca əhəmiyyətli kimi qiymətləndirilirdi. Çünki regionda Rusiyanın iştirakını təmin edən əsas dövlət kimi İran nəzərdən keçirilirdi. İranın zərərsizləşdirilməsi bütün hallarda Rusiyanın regionda fəallığının qarşısının alınmasında təsirli rol oynamaq idi. Ona görə də İranın nüvə proqramının təhlükəli xarakteri haqqında geniş kampaniyaya start verilmişdir və Avropanın əksər dövlətləri bu kampaniyanın yaxından iştirakçısına çevrilmişlər. Yəni ABŞ və Böyük Britaniya qəti əminliklərini bildirirdilər ki, İranın nüvə proqramı dinc xarakter daşımır və dünyanın buna qarşı tədbir görməsini vacib hesab edirdilər.

Böyük Britaniyanın rəsmi mövqeyi ondan ibarət idi ki, İrana nüvə silahı əldə etməyə imkan vermək olmaz. ABŞ-ın və Böyük Britaniyanın İrana münasibətdə sərt mövqeyinin arxasında təbii ki, həm də onun malik olduğu zəngin enerji ehtiyatları dayanırdı. Hər iki dövlətin (ABŞ və Böyük Britaniya) əsas global hədəflərindən biri məhz dünya enerji ehtiyatları üzərində nəzarət imkanlarını qazanmaqdan ibarətdir. Bununla yanaşı, İranın geostrateji mövqeyi də kifayət qədər əlverişlidir və Yaxın Şərqdə çox ciddi statusa malikdir. Bu baxımdan, İrana qarşı daha ciddi strategiyanın həyata keçirilməsi ideyasını həm Böyük Britaniya, həm də ABŞ dəstəkləyir. Nəzərə almaq lazımdır ki, ümumiyyətlə, Böyük Britaniya-İran münasibətləri heç də rəvanlığı ilə seçilməmişdir. Xüsusilə də Soyuq müharibə dövründə SSRİ ilə İran arasındakı xüsusi münasibətlər İranla Qərbdə arasında gərginləşmədə katalizator rolunu oynamışdır.

Postsoyuq müharibə dövründə isə Rusiyanın yenidən Fars körfəzində möhkəmlənməsində İranın müəyyən rolunun olması qənaəti formalaşmışdır. Xüsusilə də 2001-ci ildən başlayaraq Böyük Britaniya ilə İran arasında münasibətlərdə gərginlik sürətlə artmağa başlamışdır. O hesab edirdi ki, beynəlxalq terrorizmin getdikcə daha təhlükəli xarakter almasında İranın xüsusi rolu vardır. Təbii ki, İran tərəfi bu iddiaları qəbul etmirdi və öz mövqelərini müdafiə etməyə çalışırdı. Bununla belə, İranla Böyük Britaniya arasında 2013-cü ildən etibarən, müəyyən istiləşmə elementləri müşahidə olunmağa başlamışdır. Lakin bütün hallarda Böyük Britaniya-İran münasibətlərinin xarakterini əsasən ABŞ-ın İrana olan münasibəti müəyyənləşdirir. Müvafiq olaraq Böyük Britaniya ilə İran arasında nüvə silahı və insan hüquqları ilə bağlı ciddi fikir ayrılıqları qalmaqda davam edirdi.

Böyük Britaniyanın regionda strateji maraqları

Böyük Britaniyanın Fars körfəzində maraqlarını təhlil edərkən, mütləq sırf hərbi-texniki əməkdaşlıqla bağlı maraqlarını da ayrıca qeyd etmək lazımdır. Artıq qeyd edildiyi kimi, regionda ən ciddi hərbi qarşıdurmalardan biri İranla İraq arasında baş vermiş 8 illik müharibə olmuşdur. Həmin dövrdə İraqa münasibət tamam fərqli idi. Belə ki, həmin dövrdə körfəz ölkələri demək olar ki, İraqa yaxından dəstək olmuşlar. Həmçinin, İraq ABŞ-ın yaxından dəstəyini alırdı. Hətta ABŞ S.Hüseyni “regionun güclü adamı” adlandıırırdı. İranda İslam inqilabından sonra Qərb əsas diqqətini İraqa yönəltməyə başladı. Yeni İran, İslam inqilabının digər region ölkələrinə yayılma təhlükəsi körfəz ölkələrinin hamısını narahat edirdi. İraqdan İrana qarşı istifadə etmək üçün demək olar ki, bütün mexanizmlər işə salındı. S.Hüseyn isə bütün ərəb dünyasının lideri olmağa iddialı idi. Məhz onun bu iddiaları da İranla müharibənin başlanmasında az rol oynamadı. Bu müharibədən qazanan kənar güclər oldular.

Nəzərə almaq lazımdır ki, İran-İraq müharibəsi başlayan zaman İraq Qərbdən ən müasir texnologiyaları almağa başlamışdır. Hətta Qərb İraqa kütləvi qırğın silahını hazırlamaq üçün texnologiya və vəsaitlər ötürürdü. Böyük Britaniya da ABŞ-la bərabər İraqa iri həcmdə silah və hərbi texnika satmağa müvəffəq olmuşdu. Britaniya həmçinin, həm İraqın, həm də İranın zəifləməsində maraqlı idi. Müharibədən sonra S.Hüseynin özünü daha da iddialı aparması və Küveyti işğal etməsi Qərbin ona münasibətini sürətlə dəyişdirdi. Qısa zamanda Böyük Britaniyanın da yaxından təşəbbüsü və iştirakı ilə İraqa qarşı “Səhrada tufan” əməliyyatı həyata keçirildi. Yerüstü hərbi əməliyyatlarda ABŞ, Səudiyyə Ərəbistanı, Misir və Suriya ilə bərabər Böyük Britaniya da fəal iştirak etmişdir. Əsas zərbə qüvvəsini Böyük Britaniyanın “Çelencer” tankları təşkil etmişdir. Cəmiyi dörd gün davam edən hərbi əməliyyatların nəticəsi olaraq Küveyt İraq işğalından azad olundu və İraq BMT Təhlükəsizlik Şurasının tələblərini qəbul etməli oldu [1, s. 21].

ABŞ-la bərabər Böyük Britaniya İraqın Küveyt üzərində yeddi aya yaxın davam edən nəzarətinə son qoymaqla özlərinin bir sıra prioritetlərini reallaşdırmış oldular. Birincisi, Küveyt neftinin İraqın əlinə keçməsi neft bazarında onun diqtəsini təmin edirdi. İraq isə neftin qiymətinin yuxarı həddə qalmasını istəyirdi ki, bu isə ABŞ və Böyük Britaniyanın strateji maraqlarına cavab vermirdi. Bundan başqa, S.Hüseynin həddən artıq iddialı görünməsi də Qərb dairələrini qane etmirdi. Çünki S.Hüseynin ərəb dünyasının liderinə çevrilməsi ABŞ-ın ənənəvi müttəfiqi olan Səudiyyə Ərəbistanının maraqlarına ziddi idi. ABŞ üçün isə ona daim loyal Səudiyyə rejimi daha əhəmiyyətli idi. Bu baxımdan İraqa qarşı kampaniya ümumilikdə ABŞ-ın və Böyük Britaniyanın maraqlarının təmin olunması baxımından vacib idi.

Fars körfəzi uğrunda ABŞ-la Böyük Britaniya arasında qızğın siyasi mübarizənin elementləri açıq müşahidə olunurdu. Böyük Britaniya regionda ABŞ-a qarşı mübarizəni özünün çoxsaylı agentlər şəbəkəsi vasitəsilə də aparırdı. Bunlar əsasən Böyük Britaniya-da təhsil almış və vərdislərə sahiblənmiş insanlar idilər. Bununla yanaşı, ABŞ-da regionda təsir imkanlarını daha da gücləndirmək üçün bütün resurslarını işə salmışdır. ABŞ əsas diqqətini Səudiyyə Ərəbistanının üzərində cəmləmişdir. ABŞ hesab edirdi ki, Səudiyyə Ərəbistanı regionun digər ölkələri üzərində kifayət ciddi təsir imkanlarına malikdir və gələcəkdə onlar üzərində ABŞ-ın da təsir imkanlarının genişləndirilməsində müəyyən rol

oynaya bilər.

ABŞ-ın regionda ciddi şəkildə fəallaşması Böyük Britaniyanın buranı birdəfəlik tərək etdiyi haqqında təsəvvürlər yarada bilər. Əslində isə Böyük Britaniya regionu heç vaxt tərək etməmişdir. Böyük Britaniyanın hərbi-dəniz qüvvələri regionda ən böyük xarici hərbi güc statusunu saxlamaqdadır. Ötən əsrin 80-90-cı illərində Böyük Britaniya tərəfindən “Armill patrulu” təşkil edilmişdir ki, onun da təyinatı Fars körfəzində və Ərəb dənizində təhlükəsizliyin təmin olunmasından ibarət idi. Qeyd etmək lazımdır ki, sonradan Əfqanıstanda və İraqda hərbi əməliyyatlar zamanı bu patrulun hərbi əhəmiyyəti xeyli artmışdır.

Böyük Britaniya regionda özünün milli maraqlarını təmin etməyə çalışan zaman Ərəb monarxlarının xidmətlərindən geniş istifadə edir. Özünün regional müttəfiqlərini dəstəkləmək üçün Böyük Britaniya onlara ciddi hərbi-texniki yardımını əsirgəməirdi. Xüsusilə də, Fars körfəzində patrulun həyata keçirilməsi üçün Böyük Britaniyanın yaxından dəstəyi onun milli maraqlarına tam cavab verirdi. Britaniya bununla özünün regionda mövcudluğunu nümayiş etdirməyə çalışırdı. Diqqəti cəlb edən məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki, Böyük Britaniya daim İrənı nəzarətdə saxlamağa çalışır. İrən İslam inqilabının baş verdiyi dövrdən hazırkı mərhələyə qədər Böyük Britaniya İrana münasibətdə kəskin mövqeyi ilə seçilmişdir. Çünki o hesab edir ki, İrənın regional liderliyə iddialı olması onun maraqlarına ziddir. Bundan başqa, Böyük Britaniya regionun ərəb dövlətlərinin də narahatlığına uyğun olaraq İrana qarşı sərt mövqeyini saxlamaqda israrlı olmuşdur.

Bir reallığı da nəzərə almaq lazımdır ki, Böyük Britaniya imperiya dövründə olduğu qədər Fars körfəzində güclü deyildir. Britaniya imperiyasının süqutundan sonra region dövlətləri ilə, əsasən, dialoq əsasında davranmaq regional maraqların qorunmasının başlıca strategiyası kimi müəyyənləşdirilmişdir. Məsələn, bu mənada Bəhreyn ən real nümunə kimi göstərilə bilər. Ümumiyyətlə, Qərb siyasətinin regionda həyata keçirilməsində Bəhreynin ciddi rolu vardır.

Tam qərbyönümlü siyasi kurs götürmüş Bəhreyn insan hüquq və azadlıqları ilə bağlı ciddi problemlərə Qərbin göz yummasına nail ola bilər. Həmçinin, qeyd etmək lazımdır ki, Bəhreyndə ABŞ-ın beşinci flotu yerləşməkdədir. Bəhreyn Fars körfəzi Ölkələrinin Əməkdaşlıq Şurasının üzvü olmaqla həm də İrana qarşı balans yaratmaq üçün ABŞ-ın və Böyük Britaniyanın maraqlarına cavab verir.

Təsadüfi deyildir ki, Bəhreyn İŞİD-ə qarşı kampaniyada da fəallıq nümayiş etdirmişdir. Son dövrlərdə Bəhreynlə Böyük Britaniya arasında hərbi sahədə əməkdaşlıq yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Belə ki, 2014-cü ildə Böyük Britaniyanın Bəhreyndə özünün hərbi kontingentini yerləşdirməsi haqqında informasiya yayılmışdır. Əslində, burada sensasiyalı bir məqam yox idi.

Belə ki, artıq qeyd olunduğu kimi, Böyük Britaniyanın regiondan tam çıxmaq kimi bir planı heç vaxt olmamışdır. Təbii ki, ABŞ-ın regionda hərbi qüvvələrinin olması, Böyük Britaniyanı özünün hərbi qüvvələrini regionda yerləşdirməyə sövq edir. Bu mənada, bir daha nəzərə almaq lazımdır ki, ümumilikdə Böyük Britaniya ilə ABŞ regionla bağlı strategiyasını uzlaşdırsalar da, ayrı-ayrılıqda da öz maraqlarını həyata keçirməyə çalışır. Xüsusilə də, Böyük Britaniyanın bütün hallarda ABŞ-la balans yaratmaq cəhdləri həmişə müşahidə olunmuşdur.

Nəticə

Beləliklə, Böyük Britaniyanın Fars körfəzində kifayət qədər ciddi siyasi, iqtisadi və hərbi maraqları vardır. Böyük Britaniya regionu özünün ənənəvi maraqları zonası hesab edir. Regionun qlobal enerji təhlükəsizliyində oynadığı təsirli rol dünyanın aparıcı dövlətlərinin diqqətini daim buraya cəlb etmişdir. Böyük Britaniyanın hazırda regiondakı əsas maraqları həm geosiyasi, həm də geoiktisadi xarakterlidir. Regionun enerji ehtiyatlarına nəzarət imkanları Böyük Britaniyaya qlobal təsiretmə imkanları verir. Lakin yuxarıda apardığımız təhlillərdən də aydın görünür ki, Böyük Britaniya indiki reallıqlar çərçivəsində ABŞ-dan təcrid olunmuş şəkildə regional strategiyani həyata keçirməyi məqbul hesab etmir. Bu baxımdan Fars körfəzi regionu istiqamətində Böyük Britaniyanın və ABŞ-ın xarici siyasi strategiyalarında kifayət qədər ortaq elementlər mövcuddurlar.

QAYNAQLAR

1. Борисов А. Персидский залив: Большая нефть - большая политика // Азия и Африка сегодня. М., 2000, №2, с. 21-31.
2. Маккиндер Х. Дж. Географическая ось истории // Полис. 1995. №4, с.162–169
3. Федоров К. М. Ближневосточный вектор внешней политики Великобритании в начале XXI в. // Управленческое консультирование, № 4, 2013, с. 133-144.
4. Bluth C. The British road to war // International Affairs. 2004. Vol. 80, N 5. P. 871-892.
5. Dyson S.B. The Blair identity. Leadership and foreign policy. Manchester; N. Y.: Manchester University Press, 2009, 165 p.
6. Norton-Taylor R. Iran and the US: from words to war: [Elektron resurs] // The Guardian. 2012. 31 January. URL: <http://www.guardian.co.uk/comment/is-free/ci-america/2012/jan/31/iran-us-intelligence-war> (müraciət tarixi: 25.05.2019)
7. Seldon A. Blair Unbound. N. Y.: Simon & Schuster, 2007. 669 p.
8. Venier P. The geographical pivot of history and early twentieth century geopolitical culture // The Geographical Journal. 2004. Vol. 70, N 4. P. 330–336
9. Wintour P. Cameron changes foreign policy tack amid shifting sands of the Middle East // The Guardian. 2011. (<http://www.guardian.co.uk/politics/2011/mar/01/foreign-policy-libya> (müraciət tarixi: 25.05.2019)).

Резюме

Рашид Эйюбзаде

Геополитическая стратегия Великобритании в Персидском заливе

В статье рассматриваются геополитические интересы Великобритании в Персидском заливе. Прежде всего, отмечается, что геополитические и геоэкономические интересы Великобритании в регионе Персидского залива в целом составляют важную часть ее интересов на Ближнем Востоке. Следует иметь в виду, что большинство стран региона когда-то были в составе Британской империи. Потеряв во второй половине XX века контроль над регионом, Британии пришлось пересмотреть свои геополитические отношения со странами региона в целом. Обосновывается идея о том, что Великобритания рассматривает Персидский залив как стратегическую часть Ближнего Востока. Соответственно, она пытается реализовать общую геополитическую стратегию для всего региона. В статье также обращается внимание на соотношение интересов США и Великобритании в регионе

Персидского Залива. Отмечается, что совместная реализация с США политической стратегии отвечает интересам Великобритании. Великобритания считает регион зоной своих традиционных интересов. Влияние региона на глобальную энергетическую безопасность всегда привлекало внимание ведущих стран мира. Основные интересы Великобритании в регионе сейчас – геополитические и геоэкономические. Способность региона контролировать энергетические ресурсы региона дает Великобритании глобальные преимущества. Из приведенного анализа ясно, что Великобритания не считает целесообразным проводить региональную стратегию, которая изолирована от Соединенных Штатов в контексте нынешней реальности. У Великобритании никогда не было планов покинуть регион в полном объеме. Естественно, присутствие военных сил США в регионе вынуждает Великобританию развернуть и свое военное присутствие в регионе. В этой связи необходимо повторить, что, хотя Великобритания и США в целом согласны с региональной стратегией друг друга, они также пытаются реализовать свои интересы индивидуально. В частности, попытки Великобритании достичь баланса с Соединенными Штатами наблюдались во всех случаях. В стратегиях внешней политики Соединенного Королевства и Соединенных Штатов Америки в отношении региона Персидского залива есть довольно много общих элементов.

Ключевые слова: *Персидский Залив, Великобритания, внешняя политика, стратегия, интересы, Ближний Восток.*

Summary

Rashad Eyyubzadeh

UK Geopolitical Strategy in the Persian Gulf

The article considers the geopolitical interests of Great Britain in the Persian Gulf. First of all, it is noted that the geopolitical and geo-economic interests of Great Britain in the Gulf region as a whole constitute an important part of its interests in the Middle East. It should be borne in mind that most of the countries in the region were once part of the British Empire. Having lost control of the region in the second half of the 20th century, Britain had to reconsider its geopolitical relations with the countries of the region as a whole. The idea is substantiated that Great Britain considers the Persian Gulf as a strategic part of the Middle East. Accordingly, she is trying to implement a common geopolitical strategy for the entire region. The article also draws attention to the balance of US and UK interests in the Gulf region. It is noted that the joint implementation of a political strategy with the United States is in the interests of Great Britain. Great Britain considers the region a zone of its traditional interests. The influence of the region on global energy security has always attracted the attention of the leading countries of the world. The main interests of Great Britain in the region now are geopolitical and geo-economics'. The region's ability to control the region's energy resources gives Britain global advantages. From the above analysis, it is clear that the UK does not consider it appropriate to pursue a regional strategy that is isolated from the United States in the context of current reality. Great Britain never had any plans to leave the region in full. Naturally, the presence of US military forces in the region forces Britain to expand its military presence in the region. In this regard, it is necessary to repeat that, although Great Britain and the United States as a whole agree with each other's regional strategy, they are also trying to realize their interests individually. In particular, UK attempts to strike a balance with the United States have been observed in all cases.

Keywords: *Persian Gulf, Great Britain, foreign policy, strategy, interests, Middle East*

Şöbə redaktoru s.e.d., prof. Nəsirli Elman Xudam oğlunun rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.